

ПИТАЊА СРПСКОГ КУЛТУРНОГ ЈЕДИНСТВА

Српски културни њросџор: усџројсџво, џроблеми, вредносџи, зборник радова, Матица српска, Нови Сад 2020

Зборник радова о устројству, проблемима и вредностима српског културног простора, објављен од стране тако важног националног културног центра какав је Матица српска, представља изузетан допринос проучавању питања које је од највећег значаја за заштиту идентитета српског националног и духовног бића. На више од петсто двадесет страница објављено је три поздравне речи и педесет и једно излагање. Радови су подељени у пет целина и, уколико би уопште било могуће утврдити главна тежишта критичких елаборација у зборнику, онда би то засигурно био проблем угрожености и очувања српског културног простора. Организациони одбор дводневног научног скупа одржаног 17. и 18. маја 2019. године чинили су проф. др Драган Станић, дописни члан САНУ Јован Делић, проф. др Слободан Владушић, проф. др Срђан Шљукић и др Драган Хамовић. Како је назначено и у позиву на скуп, није било намере да пажња учесника скупа буде усмерена ка неопходности излагања сасвим нових научних сазнања, него се настојало, пре свега, сагледати актуелно стање на српском културном простору из различитих перспектива – књижевне, језичке, социолошке, историјске, културолошке, филозофске.

Поздравне речи проф. др Драгана Станића, председника Матице српске, Владана Вукосављевића, министра културе и информисања у Влади Републике Србије, и епископа Јована (Пурића), подвлаче потребу да резултати научног скупа не остану само у оквиру институције већ да остваре и практичне последице. Станић наглашава важност коју има чин доношења Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. на који се већ „неподношљиво дуго чека”, док министар Вукосављевић подсећа на изузетно значајну Повељу о српском културном простору, која је потписана у Сремским Карловцима са Министарством културе и просвете Републике Српске. Прву целину радова отварају промишљања Василија Крестића о суштинским питањима српског духовног јединства.

Као доказ за одсуство јединствених националних мерила и постојање поремећених вредносних критеријума наводи непатриотско понашање када је реч о ћирилици и упозорава да је последњи час да се предузму мере за очување ћириличног писма. Као подесан „инструмент за распрбљивање” истиче југословенску идеју, политику и државу. Мисао о југословенској идеји као моћном дезинтеграционом чиниоцу лајтмотивски се понавља у зборнику, као и покушај дефинисања српског културног простора.

Душан Иванић сматра да термин простори српске културе адекватније одређује историјско и савремено стање културе српског народа. Српски културни простор је компактно подручје са чиниоцима културе српског народа (језик, обичаји, установе, традиција, идентитет), док су простори српске културе неупоредиво распрострањенији. Иванић одговара и на питање шта би требало урадити: неопходан је практичан рад око школа, уџбеника, уређења права нашег народа као националне мањине у иностраним срединама, док би, с друге стране, требало учити од Уједињене омладине српске и њених идеја, а то су културно јединство упркос границама и упркос разликама. С друге стране, Славко Гордић сматра да је простор лабилнији и померљивији од корпуса и обрасца, и дефинише српски културни образац као спој доминантне вертикале светосавља, косовског завета и додира са исламом, Медитераном и европским просветитељством. Он, такође, верује да је посао учесника на скупу практичне природе и предлаже низ мера, међу којима се као најургентније истичу спасавање ћирилице, ревизија одлуке о признавању босанског језика, и одлучнија одбрана Његоша од званичне Црне Горе. У складу с тиме, Богољуб Шијаковић верује да образовање и култура спадају у суштинска питања за српско друштво данас и пише о оријентирима и константама српске културе. Сличне идеје проналазимо и у тексту Петра Пијановића који истиче како културни простор Срба током историје, па и у новом добу, није чувала само власт, већ у дугом времену једино култура. Значајно је његово скретање пажње на велики превид Јована Скерлића који пише како наша култура и наша књижевност почињу од 18. века.¹

Часлав Копривица даје филозофско-историјску анализу и пружа програмска запажања уз питање обликовања српског духовно-културног простора. У својој концептуалној анализи као најважније издваја да српски културни простор није датост, није већ расположива целина, већ нешто на чему треба радити, а чије би уцеловљивање можда било неизвесно чак и када би целокупни српски народ живео на хомогеном државном простору. Даље се, у складу с тим, бави проблемима заснивања,

¹ О погубности овог мита о дисконтинуитету у српској култури и књижевности у новије време писао је и Јован Пејчић у делу *Пуџеви српске науке о књижевности*, СКЗ, Београд 2020.

разумевања и операционализовања српског духовно-културног простora, при чему се као трајни национални циљ истиче уједињење Србије и Српске и „културна борба” (*Kulturkampf*), борба за српски језик. И Бојан Јовановић верује да је српски језик основ српске културе, као и да од његовог адекватног одређивања и зависи дефинисање српског културног простора. Тим поводом, осврће се на научна застрањивања и крађу прошлости у старијој и скоријој историји.

Друга целина зборника почиње радом Љубише Митровића о значају културне политике за очување српског идентитета и јединства културног простора у кључу геокултурне парадигме развоја. Митровић истиче потребу изградње Националне стратегије у области демографске обнове и културне политике у циљу очувања националног идентитета. Поводом тога, наглашава постојећу радикалну смену парадигме: од геополитике и геоекономије ка геокултури (културнообразовни капитал), услед чега је неопходна редефиниција политике према нашој дијаспори, као и већа сарадња Матице српске и дијаспоре. Зоран Аврамовић у свом тексту истиче три аспекта односа српске државе и српског културног простора, при чему се испитује српски културни простор у оквиру Републике Србије (српска култура и мањинске културе), у региону (Балкан, бивша СФРЈ), и у свету (дијаспора). У све три димензије српски културни простор био је у стању спора и то на два начина: са суседним културама и са самим собом. Аврамовић се фокусира на улогу државних институција у очувању српског културног простора, уз закључак да је од највеће важности избор личности које ће водити такве установе. На практичне циљеве усмерен је и рад Милована Митровића о српској културној мрежи и дигиталном простору. Он предлаже развијање софтверских програма за укључивање Срба изван Србије у политичке, економске и културне процесе на националном, регионалном и локалном нивоу. И док је његов текст концентрисан на ширење нашег културног (дигиталног) простора, Љубинко Милосављевић испитује опасности сужавања и ширења српског културног простора: на смањивање утичу геополитички чиниоци, пад наталитета, миграције Срба и медијско промовисање некултуре, док „одлив мозгова” и радних руку, као и увећање расејања, неповољно утичу на опште стање нашег народа и његове културе. С друге стране, Срђан Шљукић упозорава на опасности централизације која је једна од првих друштвених последица уласка у сукоб у којем се српска култура евидентно налази, подсећајући, попут Часлава Копривице, на нужност заједничке борбе и „културног рата”.

Као полазну тачку свог рада, Љубиша Деспотовић узима *Начертаније* Илије Гарашанина, истичући како давање приоритета ексклузивном конфесионалном критеријуму уместо секуларном показује дубоко неразумевање за истинске потребе националног уједињења Срба. Опредељујући се за геополитику српског свејединства, Деспотовић закључује

како: „непринципијелно је и погрешно сводити Србе само на православне”. У разматрању културно-научних темеља српског националног идентитета, Младен Шукало бира као полазиште промишљања Исидоре Секулић и Милоша Н. Ђурића о малим и великим културама. У културолошком смислу, закључује Шукало, мали народи разликују се од великих само у аспекту изграђене властите самосвести која се темељи на истинској, научно доказивој, а не замишљеној представи о себи и својој култури. У изграђивању културне самосвести Владимир Коларић сматра вредности културе пресудним, истичући како конкретност културне политике у овом домену мора бити усмерена ка вредностима конкретне друштвене, историјске и културне заједнице којој се обраћа и унутар које делује. Упозоравајући на редуцираност српског културног простора и поремећај вредности, Драгољуб Петровић даје у облику скице понешто од онога чиме се западни свет и српска наука, уз његову потпору, ругају и Србима и српском народу, те даје увиде у то како је српски културни простор „скраћиван” у Грчкој, Бугарској и Румунији. Пишући о будућности, као главни изазов по српски културни простор Петровић види регионализацију. Из нешто другачије перспективе посматра Александар Гајић унутрашње и спољне изазове јединству српског културног простора. Као последицу разних видова менталне окупације и деловања аутошовинистичке антиелите, Гајић види снажно социјално раслојавање и српски регионализам који резултује стварањем „синтетичких нација”. Уместо закључка, Гајић опомиње да је системска криза дубоко захватила здање западне културе у свим сферама, и да је потребно вратити се светосавском обрасцу културе. Као одговор на погубно деловање системске кризе у српском културном простору, Иван Негришорац види Његошевски покрет отпора који је дубоко светосавски по карактеру. Као један облик јавне делатности и метаполитике, Његошевски покрет отпора „не пристаје на овакав, глобалистички поредак фигура у којем елита треба да се одвоји од народа из којег је потекла”, наводећи како припадник таквог покрета треба, пре свега, да буде Стваралац, Песник, Мислилац, Духовник, Владар, Човек синтезе и Човек саборности.

Започињући трећу целину зборника, Јован Делић подсећа на разорне снаге Југославије и скреће пажњу на историјски парадокс по којем све што је био српски културни простор, то је и остао, а са њим и наши задаци. У давању могућих решења на постојеће задатке, Делић се ослања на текст Вука Стефановића Караџића „Срби сви и свуда” и подржава Вукову отвореност према Србима иноверцима. Поводом стоте књиге у „Антологијској едицији *Десет векова српске књижевности*”, Миро Вуксановић пише текст о српском културном премрежавању. Са циљем да се покаже колика је цивилизацијска дубина српског народа, Вуксановић сматра да је потребно да темељно изучимо како је заснован наш духовни живот и како је настајала наша ученост. Чини се да се рад Љубомирке

Кркљуш надовезује на ову идеју. Пишући о Павлу Арс. Поповићу, она подсећа на знаменитог делатника у српском културном простору и значајну личност на маргини нашег културног памћења. Следећи комплекс радова посвећен је питањима српског језика. Слободан Реметић бави се проблемима при изради Српског дијалектолошког атласа, као и контроверзним признавањем црногорског и босанског језика. Неколико образовних и културних приоритета даје Вељко Брборић, разматрајући број часова, уџбенике и квалитет наставе у основним и средњим школама, као и на универзитетима. Као главно истиче да је неопходно повећати број часова матерњег језика, а смањити број уџбеника, односно раздвојити уџбенике за гимназије и за средње стручне школе, док се као проблем на универзитетској настави истиче неуједначеност наставних садржаја на факултетима и мали број лектората српског језика. Александар Милановић испитује српски културни и језички простор у 18. и 19. веку. Он сматра да је почетком 19. века идеја о православном културном кругу *Slavia Orthodoxa* још увек била жива у српској културној свести чак и код национално просвећених предромантичара, те да се овај језички, духовни и културолошки појам, ојачан новим таласом панславизма, не сме сметнути са ума при опису нашег културног простора у 18. и 19. веку.

Милош Ковачевић истражује однос српског као већинског и мањинских језика у Србији, при чему се као значајно испоставља то што, по дефиницији, хрватски, босански и црногорски нису мањински језици у Србији. Насупрот томе, као проблем се истиче подређен статус српског, већинског језика. За превазилажење тог неприродног стања, као „услов свих услова”, Ковачевић истиче усвајање Измена и допуна Закона о језику и писмима. Јелица Стојановић бави се српским културним и књижевно-језичким наслеђем простора данашње Црне Горе, при чему као проблеме наводи: фалсификовање тог наслеђа, насиље над науком и историјским континуитетом и процес расрбљавања и дискриминације Срба. Сличним проблемима бави се и Лидија Томић, усмерена, пре свега, на студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности Филолошког факултета Универзитета у Црној Гори и његово преименовање у црногорски језик. С друге стране ових културних ломова и темељне дезоријентације налази се питање које поставља Драган Хамовић: шта то беше културни национализам? Он упозорава на безлични појам регионалне књижевности која у себе не припушта такозване националисте, поготово не српске. У складу с тим, пишући текст о идеолошкој стигматизацији магистралних токова српске културе и књижевног простора, Борис Булатовић истиче како српско страдање постаје нелегитимна књижевна тема. Булатовић промишља о радикализацији и превредновању пет кључних елемената српског културног обрасца које је издвојио Мило Ломпар, међу којима су и светосавска и косовска традиција, а који бивају прескрибовани као непосредни инспиратори геноцидне

политике. Јана Алексић разматра токове српске културе кроз један од кључних елемената српског културног обрасца – транскултуралност. У културној историји манастир Хиландар и град Сентандреја постају синегдохе транскултуралности, док су Свети Ћирило, Методије и Сава потврде транскултуре као обрасца мишљења и понашања индивидуе. Транскултура постаје нацрт плана за превазилажење последица глобализације с једне, и сваког хоризонталног или вертикалног партикуларизма, с друге стране.

Четврта целина радова махом је усмерена на испитивање нашег културног наслеђа. Ђорђе Трифуновић вели да је огроман број рукописа страдао у 18. и 19. веку, а нарочито у првој половини 19. века. Посебно је важан његов апел да је Фонд за повраћај старих српских споменика велика срамота за српску културу, науку, духовност и државу. Виктор Савић се из филолошке перспективе бави српским културним наслеђем. Он опомиње на то да однедавно присуство ћирилице више не представља препреку за утврђивање хрватског порекла неких споменика, па и Мирослављевог јеванђеља. Исте проблеме које имамо с хрватским научницима, имамо и са бугарским за старе српске књижевне споменике. Савић сматра да је неопходно отворити логистичку базу која ће омогућити посвећен и неометан рад нашим истраживачима, као и то да српски дијалектолошки прегледи треба да садрже приказ свих штокавских говора уз коректно навођење данашњег националног изјашњавања њихових носилаца. Запис Милована Данојлића о домаћем културном простору пружа разумно оптимистички поглед на наше културно наслеђе, имајући у виду да оцењује као утешно што је приличан број наших књига преведен на велике светске језике, чиме је створена тзв. критичка маса. С друге стране, Гојко Ђого налази утешним „једину корист од југоутопије”: проширени простор разумевања српског језика. По угледу на друге земље са сличним етничким проблемима, он верује да би требало да отварамо мале центре културе где год има Срба, а, пре свега, у свим већим југоградовима, уз закључак да Србија мора одвојити више новца за културу.

Весна Ђукић истражује спрегу југословенског идентитета и српског културног простора, посматрано са становишта културне политике коју води држава, закључујући да је српски национални идентитет на српском културном простору током XX века, исто као и православна култура, третиран као наслеђе које нема употребну функцију у свакодневном животу. Она додаје да Српска православна црква није само верска институција већ и најстарија национална и културна институција српског народа на укупном српском културном простору. И Светлана Шеатовић верује да српски идентитет треба да се реконституише, али у сагласју са медитеранском културом. Она вели како је у историји српске књижевности до сада била занемарена медитеранска оријентација као конститутивни

елемент наше културе, наводећи како је Медитеран увек био спорно место које су угрожавали различити лимеси цивилизација и народа. Као још један изузетно значајан део нашег културног идентитета, Валентина Питулић препознаје материјалну и нематеријалну културу Косова и Метохије. Посебно су важни њени предлози за презентовање, пре свега, младима, односно у школама, где би значајну улогу одиграо циклус емисија, покренут на националним телевизијама, а посвећен материјалном и нематеријалном наслеђу КиМ, односно фреско-сликарству, архитектури, етномузикологији, језику, књижевности, теологији.

Рефератом о положају и перспективама српског народа у Црној Гори Момчило Вуксановић упозорава на веома неповољну ситуацију у којој је наш народ асимилван и дискриминисан. Забрињавајући су подаци последњег државног истраживања које Вуксановић излаже у виду табеле, а који приказују веома мали проценат запослених грађана српске националности у најзначајнијим црногорским институцијама. Као опомену Вуксановић изриче став да српски народ без утицаја и подршке Републике Србије не може опстати у Црној Гори, осим уз промену идентитета. Будимир Дубак, такође, пише о аутошовинизму у Црној Гори, који је нарочито усмерен на области историје и културе. Он сматра да је генеза монтенегрошовинизма у директној вези са питањем разбијања европске културе у целини. С друге стране, Ђорђе Нешић скреће пажњу на сличне дезинтеграционе чиниоце по културу Срба у Хрватској. Он верује да је издаваштво најбољи и највреднији сегмент културне аутономије Срба у Хрватској, али да је велики проблем што из матичне земље не стижу систематски нова издања. У складу са ставом Драгослава Бокана који истиче како је најважније у постављању прецизне мапе нашег културног простора одредити упоришне тачке и раскршћа великих реформи српског појмовника, Славомир Гвозденовић препознаје Арад и Темишвар као део нашег јединственог културног простора. Никола Маринковић, такође, реактуализује наслеђе, овога пута кроз песничке путописе о Хиландару у другој половини двадесетог века. Анализом песничких путописа Стевана Раичковића, Миодрага Павловића, Слободана Марковића и Слободана Зубановића, Маринковић доказује да се Хиландар конфигурише као место самоконституисања, и то на нивоу егзистенције дубљем од високе културе. Истражујући предисламске традиције код наших муслимана на простору Старе Рашке, Салих Селимовић доказује како наши муслимани, без обзира на вишевековну османску доминацију, нису никада одбацили и заборавили свој матерњи српски језик и многе локалне и општенародне традиције, као што су Божић, Савиндан, Ускрс, Младенац, Ђурђевдан, Петровдан, Прокопље и Илиндан-Алиђун.

Пета целина по броју радова идентична је првој, те се зборник симболички заокружује у светлу истраживања о развоју српског културног простора. Владимир Симић као модел динамике културног простора у

18. веку даје цркву у Српском Ковину у Мађарској. Пример цркве у Српском Ковину одлично демонстрира тезе изнесене на почетку чланка о томе како се културни простори преплићу, улазе један у други или међусобно повезују стварајући хибриде. Игор Борозан иде нешто даље у будућност, те истражује уписивање и дефинисање српског културног простора средином 19. века. Он сматра да деловање сликара и теоретичара Димитрија Аврамовића представља прекретницу у измени вредносних одређења српског народа јужно од Саве и Дунава, и да тим процесом започиње европеизација српске културе на тлу кнежевине као зачетак унификације уметничког модела у ширем опсегу српског културног простора. Проучавајући из друге перспективе визуелну културу на српском културном простору, Саша Радојчић и Игор Гардиновачки дају изузетно занимљив приказ новије споменичке скулптуре на отвореном јавном простору од 1991. године до данас у Панчеву и Сомбору. Уз фотографије споменика војводи Стевану Шупљикцу, зидних плоча Срђану Алексићу и Зорану Ђинђићу, као и споменика Лази Костићу и Вељку Петровићу, Радојчић и Гардиновачки пружају темељну анализу која каткад оспорава уметничке вредности скулптура, али даје увид у то како су споменици, подизани преко неофицијелних канала, израз аутентичне потребе средине за тим и то баш тим и таквим споменицима. Бошко Сувајцић пише о улози Вукове задужбине у обликовању српског културног простора, при чему наглашава како су активности Задужбине последњих година, посебно око обележавања великих јубилеја, на иницијативу председника Скупштине Миодрага Матицког, усмерене на оживљавање Вуковог европског круга. Истиче, такође, како старање о српском језику и ћирилици чини основу Програма и Статута Вукове задужбине.

Важно исходиште рада Слободана Рељића јесте да је наша главна препрека елита преоријентисана на глобалне приоритете и одвојена од темељних хришћанских вредности, при чему се предлажу „архетипска решења“: да се „демократска“ елита замени „народњачком“, односно суверенистичком. Марко Тошовић верује да судбина српског културног простора, као и изглед света у којем ћемо живети, зависи искључиво од тога како будемо обликовали свест наше деце, те даје предлог да се повећа фонд часова матерњег језика. При томе истиче као важно коментарисање споредних образовних процеса на часовима уз борбу против неолибералистичких тенденција и вештачког раздвајања космополитизма и национализма. У раду Немање Рајака истиче се значај друштвених мрежа у борби за превласт у културном простору. Он даје пример мрежне окупације (НВО) и наводи неколико чинилаца мрежноцентричне стратегије која би се томе одупирала: креативно-активна мањина, стратешки мрежни код и самосинхронизација и миметички ратови, односно хумор.

На крају, потребно је још једном истаћи да вредност представљеног зборника, пре свега, лежи у продубљивању схватања о потреби прецизно израђене стратегије очувања српског културног простора. Испитивано је прошло и садашње стање српског културног простора, а предвиђане су могућности његовог обликовања у будућности, уз нужно скретање пажње на многе дезинтеграционе чиниоце који се притом јављају. Поред тога, зборник је отворио нова поглавља у испитивању јединства националног идентитета и могућности заштите нашег културног наслеђа, и као такав представља стимулативну базу за даља истраживања како развоја српског културног простора у целини, тако и оснаживања његових засебних делова.

Мср Сања ПЕРИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност,
Докторске студије
sanjaperic3223@gmail.com

ЕСТЕТИКА ОПАСНИХ РЕЧИ

Луиса Валенсуела, *Опасне речи*, превела са шпанског Ана Марковић, Агора, Нови Сад – Зрењанин 2019

Есеји Луисе Валенсуеле истинска су уметност критичког мишљења, исписани знакови који сведоче о многим стеченим сазнањима, а која се, међусобно, стално самодопуњују.

Растући простор... То је место на коме је добро боравити. Непостојано, свакако, али ко жели залеђену, слабо маштовиту постојаност?

Од Валенсуеле смо такве есеје и очекивали јер су обогаћени њеним бунтовничким ставовима. Као књижевница, дрска кад је то неопходно, јасна колико је јасно да кроз живот хода сигурно, нимало оптерећена својим добровољно прихваћеним теретом, а који јесте њено критичко мишљење. Зато и Валенсуелине читаоце замишљамо као одане љубитеље писане речи који с великим уживањем читају њене романе, приче и есеје, радују се одабиру тема, заплетима и расплетима, понуђеним закључцима. Свеједно је да ли се Валенсуелина размишљања тичу самог чина писања, „[...]кажем да је писање проклетство без предаха”, читања „Читање у правом смислу јесте, да тако кажемо, заузимање једног од расположивих места на великој гозби књига на коју смо сви позвани”. Или